

Trocha astronomické poezie nikoho nezabije

Jiří Grygar

*Když letos v květnu vezl americký astronaut Andrew Feustel (*1965) v raketoplánu k Hubbleově teleskopu výtisk Nerudových Kosmických písní (1878), uvědomil jsem si znovu, jak byl Jan Neruda (1834-1891) v astronomii zběhlý.*

Podobizna Jana Nerudy od malíře Jana Vilímka

Vždyt v době, kdy Jan Neruda psal v Bechlině na Podřipsku své *Písně*, se stále ještě pozorovala obloha v dalekohledu pouhým okem, fotografie byla v plenkách a fotografický záznam spekter byl kvůli nízké citlivosti tehdejších emulzí prakticky vyloučen. Neruda ovšem před sepsání své nejpopulárnější básnické sbírky navštěvoval astronomické přednášky na Karlově univerzitě. Planetka číslo 1875 nese zásluhou Luboše Kohoutka (*1935, objev 1969) víc než právem jméno *Neruda*. Nerudovy *Kosmické písně* jsou totiž znamenitou a předvídací popularizací astronomických poznatků, jak prokazují následující ukázky. K číslům písní jsem připojil titulky, které poukazují na dnešní znalosti příslušné astronomické problematiky.

Píseň č. 7: Hierarchická struktura vesmíru, vztažné soustavy

Vesele se Zemí Měsíc jde,
Země zas v mocném kruhu

se okolo Slunce otáčí
v zářivém planet pruhu.
A i to velké Slunce zas
kolem většího vede nás –
a toto slunce jeho
kde jde? – a kolem čeho?

Píseň č. 9: Kosmologie

Stárnoucí lidstvo čte ve hvězdách
jak dědeček ve kronice,
vždyt čteme tam samou jen minulost,
co bylo, co není snad více.

Čtem o nesmírnosti prostory
a mysl nám trne, žasne,
že papršek světla než sletí k nám,
snad hvězda již zhasla, snad hasne.
Čeho my ještě se dožili!

Ba na stará kolena divy:
nám minulé vidět lze přítomně
a mrtvy zřít jakoby živý!

Poznámka: V letech 2007-8 se astronomům podařilo pomocí infračerveného kosmického teleskopu SST a japonského obřího teleskopu Subaru pozorovat průběh světelných křivek i spektrálních změn při výbuchu Tychonovy supernovy (1572) a supernovy Cas A (1681?) díky odrazu světla výbuchu na dostatečně vzdálených mezihvězdných mračnec.

Píseň č. 11: Exoplanety

Paničko Alfo Kentauri,
poptávce dovolte náké,
mamička Slunce se dávat ptát,
máte-li dětičky také.

Píseň č. 21: Kosmonautika

(A mluví člověk:)
Jak lvové bijem o mříže,
jak lvové v kleci jatí,
my bychom vzhůru k nebesům,
a jsme zde Zemí spjatí.

Nám zdá se, z hvězd že vane hlas:
„Nuž poďte, páni, blíže,
jen trochu blíže, hrdobci,
jimž hrouda nohy víže!“

My přijdem! Odpust', mamičko,
již jsi nám, Země, malá,
my blesk k myšlénkám spřáháme
a noha parou cválá.

My přijdem! Duch náš roste v výš
a tepny touhou bijí,
zimniční touhou po světech
div srdce nerozbijí!

My přijdem blíž, my přijdem blíž,
my světu dožijeme,
my bijem o mříž, ducha lvi,
a my ji rozbijeme!

Píseň č. 22: Slunce – koronální výtrysky hmoty, metalicita hvězd, SETI

Seděly žaby v kaluži,
hleděly vzhůru k nebi,
starý jim žabák učený
odvíral tvrdé lebi.

Vysvětloval jim oblohu,
líčil ty světlé drtky,
mluvil o pánech hvězdářích
zove je „Světa krtky“.

...

Rozmluvil se pak o Slunci
– žaby jsou divem němý –,

Předplatitelé *Astropisu* a členové ČAS dostali s číslem *Astropisu* 4/2009 i vánoční dárek – knížku s básní "Seděly žaby v kaluži" s ilustracemi Ludka Bárty.

ze Slunce že by nastrouhl
na tři sta tisíc Zemí.

Slunce že velmi slouží nám,
paprskovými klíny
štípajíc věčnost na rok a
směnkové na termíny.

....

O hvězdách potom podotknul,
po nebi co jich všude,
skoro že samá slunce jsou,
zelené, modré, rudé.

Vezmem-li pak pod spektroskop
paprsek jejich světla,
že v něm naleznem kovy tyž,
z nichž se i Země spletla.

Umlknul. Kolem horlivě
šuškájí posluchači.
Žabák se ptá, zdaž o světech
ještě cos zvédít ráči.

„Jen bychom rády věděly,“
vrch hlavy poulí zraky,
„jsou-li tam tvoři jako my,
jsou-li tam záby taky!“

Poznámka: Spektrální katalog HD (Henryho Drapera) publikovala Harvardova hvězdárna v letech 1918 a 1924; podobnost chemického složení planet a Slunce je známa až z doby po druhé světové válce; program SETI začal F. Drake roku 1960; koronální výtrysky hmoty ze Slunce byly objeveny družicí OSO-7 roku 1971.

Píseň č. 26: Bílí trpaslíci a neutronové hvězdy (elektronová a neutronová degenerace)

Vzhůru již hlavu, národe,
k nebi své zdvihni oči!
Viz: jsou tam i malé hvězdičky,
kol nichž se velké točí!
Toť prostě tím: ty maličké
z jaderného jsou fládru,
ale ty velké a poslušné
jen z plynových jsou hadrů.

Troufám, že při té myšlence
srdce ti povyskočí -
nuž - buďme tou malou hvězdičkou,
kol níž se velké točí!
Jde to, ach jde! Jen každý hled
k vlastnímu dobře jádru:
bude-li každý z nás z křemene,
je celý národ z kvádrů!

Astronaut Andrew Feustel se fotografuje na palubě raketoplánu s výtiskem Nerudových Písní kosmických

Poznámka: Stavba obřích a trpasličích hvězd byla rozpoznána A. Eddingtonem (1882-1944) kolem roku 1925. Elektronová degenerace u bílých trpaslíků byla objevena počátkem 30. let 20. století; neutronová degenerace až díky pulsarům v roce 1968.

Píseň č. 33: Těsné interagující dvojhvězdy (výměna hmoty mezi složkami)

....
A marno je všechno kázání
a marna všechna práce,
nám hvězdami provždy souzeno
ach! milovat se a prát se.

Píseň č. 35: Migrace planet

....
Přejdou dnové, léta, věky, věků věky.
Šerou prostorou jak černá rakev
Země krouží slabnouc, slabnouc v letu,
jak když orel těžce postřelený
ve spirále děsně obrovité
dolů letí – letí – letí –

Dopadne Země k Slunci zpět,
ze Slunce šlehne plamů květ
jak života na úsvitě,
a vzdálené hvězdy a širý Svět
zví, že se tu naposled – naposled
líbají matka a dítě.

Poznámka: Migrace planet a jejich spirálové oběžné dráhy směrem k mateřské hvězdě, resp. od ní, byly propočítány až v posledních desítkách let.

Píseň č. 36: Koloběh hmoty ve vesmíru

Aj, tamhle dřimavých jiskerek,
jak když rukou rozhodí květů,
to letí prostorou kometa,

kostnice umrlych světů.
Hvězdo, oděná rubášem,
dumnou nám píseň hudeš,
v ní veliký obsah, málo slov:
„Ty popel jsi, popel budeš!“

A tamhle zásvit zas jako sen,
jak když den se rozbřesknot bojí,
tam prach se k novému životu
v nebeském zákoutí pojí.
Příštích světů ty zábřesku,
mlžino mladě žhnoucí,
jakž ku srdci sáhá píseň tvá:
„Zas vstanete s lící skvoucí!“

Poznámka: Neúplný koloběh hmoty, tedy obří molekulové mračno – proplydy – prahvězdy – hvězdy hlavní posloupnosti – planetární mlhoviny – bílí trpaslíci/supernovy – neutronové hvězdy/černé díry – mezhvězdná látka byl rozpoznán až v poslední čtvrtině 20. století.

Píseň č. 37: Zánik Země

Ty věčné hlasy proroků,
že také mrtvi budem,
nuž ano, ano, víme to -
my Světa nepřebudem!

Co rozkvétá, to odkvétá,
co vzešlo, zase chřadne,
a Zem i s lidstvem rozkvětlým
jak bílá růže zvadne.
Však proto smrti myšlénkou
my srdce nezbodáme!
My vyžijem a dožijem
a Světu příklad dáme!

Dřív Světa původ seznáme
a sil všech tajné zdroje,
dřív na dno časů sestoupnem
a sečtem světů roje!

Před žádnou, žádnou záhadou
své šije neskloníme,
o nebes klenby nejzazší
svým duchem zazvoníme!

Poznámka: Zánik Země za necelých 7 miliard let od současnosti následkem zvyšujícího se zářivého výkonu Slunce o tři řády a jeho rozepnutí o dva řády byl propočítán počátkem 90. let 20. století.

Je zřejmé, že Jan Neruda nastavil latku poezie inspirované vědeckými poznatky astronomie záviděníhodně vysoko. Tím, že

svou populárně-vědeckou básnickou sbírku nazval písněmi, poskytl mi zároveň návod, jak hledat astronomické motivy v písňových textech obecně a v lidových písních zvlášť. Často mi zvoní v hlavě následující text:

Kdyby tady byla

[:Kdyby tady byla taková panenka, která by mě chtěla.:]

Která by mě chtěla, syna vychovala, přitom pannou byla.

[:Kdybych já ti měla syna vychovati, přitom pannou býti.:]

Ty by jsi mi musel kolíbku dělati, do dřeva netítí.

[:Kdybych já ti musel kolíbku dělati, do dřeva netítí.:]

Ty by jsi musela košiličku šítí, bez jehel a nití.

[:Kdybych já ti měla košiličku šítí bez jehel a nití.:]

Ty by jsi mi musel žebřík udělati, až k nebeské výši.

[:Kdybych já ti musel žebřík udělati, až k nebeské výši.:]

Lezli by jsme spolu, spadli by jsme dolu, byl by konec všemu.

Autor textu si v dialogu se svou milou kladou, jak patmo, čím dál tím náročnější technologické cíle, až nakonec volí jako vrcholně obtížný úkol sestrojít kosmologický žebřík vzdáleností. Ihned si však uvědomují jeho viklavost (zvláště v horních příčkách ve vzdálenostech řádu gigaparseků) zcela v souladu se současnou situací v observační kosmologii.

Také další lidová směruje stupňováním obtížnosti požadavků pro získání milované dívky k závěrečné astronomické pointě, která naznačuje, že již v minulých stoletích používali hvězdáři, kteří dokonce dokázali spočítat hvězdy na obloze, mimořádné úcty:

Darmo sa ty trápíš

1. Darmo sa ty trápíš můj milý synečku, nenosím ja tebe, nenosím v srdéčku. A já tvoja nebudu ani jednu hodinu.

2. Copak sobě myslíš, má milá panenko, vždyť ty si to moje rozmilé srdénko. A ty musíš býti má lebo mi tě Pán Bůh dá.

3. A já sa udělám malú veverečku a uskočím tobě z dubu na jedličku. Přece tvoja nebudu ani jednu hodinu.

4. A já chovám doma takú sekérečku, ona mi podetne dúbek i jedličku. A ty musíš býti má lebo mi tě Pán Bůh dá.

5. A já sa udělám tú malú rybičku a já ti uplynu preč po Dunajičku. Přece tvoja nebudu ani jednu hodinu.

© gustavbrom-bigband.com

Gustav Brom (1921–1995), vlastním jménem Gustav Frkal, zakladatel a po 54 let umělecký vedoucí legendárního Big Bandu Gustava Broma. Díky objevitelce Lence Kotkové je po něm pojmenována planetka č. 14980 Gustavbrom.

6. A já chovám doma takovou udičku, co na ni ulovím kdejakú rybičku. A ty přece budeš má lebo mi tě Pán Bůh dá.

7. A já sa udělám tú velikú vranú, a já ti uletím na uherskú stranu. Přece tvoja nebudu ani jednu hodinu.

8. A já chovám doma starodávnú kušu, co ona vystřelí všekým vranám dušu. A ty musíš býti má lebo mi tě Pán Bůh dá.

9. A já sa udělám hvězdičku na nebi a já budu lidem svítiti na nebi. Přece tvoja nebudu ani jednu hodinu.

10. A sú u nás doma takoví hvězdáři, co vypočítajú hvězdičky na nebi. A ty musíš býti má lebo mi tě Pán Bůh dá.

Od lidové písně přejdeme k písním umělym, kde jsou autoři textů i melodií dobře známi. Jako brněnský patriot jsem ve studentských časech prožíval romantickou píseň o Měsíci od brněnského skladatele Ladislava Kozderky (1913–1999) s textem P. Lukeše v podání orchestru Gustava Broma (1921–1995; planetka č. 14980):

Měsíc ve víně

Spadl mi Měsíc do vína, když jsem je večer pil, dlouho mě prosil, zaklínal, abych ho vylovil.

Povídám: Počkej, Měsíci, splníš mi jedno přání, jinak tě ve své sklenici utrápím do svítání.

Víš, mám dívku, mám ji rád, kéž by se jí o mě zdálo, leť se na ni podívat, aby se jí lépe spalo.

Udělej pro ni z noci den, zažej každý tmavý stín, aby ten její sen se mohl potkat s mým.

Rozloučil jsem se s Měsícem pustil ho oknem ven, on se mi vysmál velice, schoval se za mrakem.

Povídám: Počkej, Měsíci, však si to dopovíme, až budeš zas v mé sklenici, vypiju tě, na mou duši, vypiju i s tím vínem.

Následující text pochází od Karla Kozla (1914–1983) s hudbou Petra Kareše, vlastním jménem Karla Šroubka, syna známého pražského prvorepublikového hoteliéra (Hotel Šroubek na Václavském nám. v Praze se dnes jmenuje Evropa). Byl napsán v poválečné euforii, že skončila doba nočních zatmění kvůli riziku leteckých bombardovacích náletů. Předznamenala však současný problém světelného znečištění, jak vyplývá z poslední sloky písně:

Světla promenád

Tolik let jen temno bylo večer v ulicích, tolik let se v strachu žilo o životy svých. Písní novou město volá, vše je krásné tak jak bylo, kdo z nás odolá?

Na světě jsem dnes opět rád, já radost mám a chci se smát, to proto, že zas vidím plát světla promenád.

Září na všechny ulice, a všude světél tisíce, barevný tvoří vodopád světla promenád.

Jdeme spolu nocí šťastni, ty a já, srdce sní a všude zní jen hudba kouzelná.

I kdyby měsíc s hvězdami přestaly svítit nad námi, mně postačí, když budou plát světla promenád.

Od r. 1955 jsme s Lubošem Kohoutkem (*1935, akordeon), Zdeňkem Kvízem (1932–1993, textař), Jaromírem Mikuškem (*1935,

textář) a Karlem Pavlů (*1937, dirigent) provozovali na celostátních meteorických expedicích v Beskydech a později na Bezovci u Piešťan pěvecké sdružení Kňubol (Kňučící bolid). Když bylo zataženo, skládali jsme parodie na tehdejší populární písňové texty, zčásti proto, že jejich nasládllost nás provokovala a zčásti proto, že jsme obdivovali texty autorských dvojic Voskovec–Werich (1905–1981 a 1905–1981; planetka č. 2418; a Suchý–Šlitr (*1931 a 1924–1969; planetka č. 19364 Semafor). Zde je tedy pár ukázek:

Vypuštění prvního sputnika nás inspirovalo k tomuto textu:

Baby – Moon Fox

(1957; nářev: Nerýmovaná, V+W: Dřív než hřeb do dřeva vlez´)

1. Dřív při svitu Měsíce skladatelé, básníci, opěvali dvojice tiše láskou nyjící. opěvali, ty dvojice.
2. Teď je doba jinačí, básník marně naříká, lidem Měsíc nestačí, vystřelili Sputnika. Vystřelili, a on lítá.
3. Dole masy šilejí, pojišťují baráky, čekaj´ zkázu Pompejí, rozbíjejí spartaky. Rozbíjejí, a mají recht.
4. Tenec pípá družice a kol Země uhání, rozhlasové stanice poslouchají pípání. Poslouchají, a pípají.
5. Vzhůru hledí hvězdáři, balamutí prostý lid, počty se jim nedaří, pro družice nemaj´ cit. Nebo tomu nerozumí.
6. Satelit se uculí, když vidí tlačeničky, které kupují parcely na Měsíci. Na Měsíci, chtějí vilu.

Poznámka: Pozemky na Měsíci se úspěšně prodávají dodnes (Lunar Embassy apod.)

Pěvecké sdružení Kňučící bolid [KŇUBOL] při vystoupení na meteorické expedici EXPERBEZ 56. První zleva s harmonikou Luboš Kohoutek, Jiří Grygar je 6. zleva; diriguje Akademik Šmit alias Karel Pavlů.

V době prvních celostátních meteorických expedic byl populární děsný cajdák Vaya con Dios (Bůh s Tebou) zpívaný tehdejší pěveckou hvězdou Yvetou Simonovou (*1928) na hudbu Larryho Russela, kterou česky otextoval Zdeněk Borovec (1932–2001). Tak jsme toho využili k propagaci ryze astrofyzikálního termínu černá díra plných 11 let předtím, než tak učinil americký fyzik John Archibald Wheeler (1911–2008):

Caverna nigra

(černá díra, 1957)

1. Ve svých útlých letech byl jsem na Petříně, pak jsem viděl satelity v kině, caverna nigra, už tehdy, počátek konce to byl.
2. Počal jsem si shánět literaturu, prodělal jsem prostě astrokúru, caverna nigra, i čočky z flašky jsem vybrousil.
3. Kupoval jsem sobě otáčivé mapy, ničil jsem milimetrový papír, caverna nigra, Slunce jsem na kredenc si promítal.

....

Další příšernost byly songy z filmu Kubánští kozáci, tak jsme si ústřední melodii vypůjčili takto:

Anihilační rumba (1968)

1. Na té bezovecké pláni lítaj´ [:shůry fotony:].
Koupím já si koně vraný, až je [:koupím, budou mý:].

Rf. Pozitron laškuje v mlázi,
nemaje co na práci.
Když do něj elektron vrazí,
dojde k anihilaci.

Fyzika, fyzika – je záhada, záhada.
Sotva ji rozřešíme.
Když nám Pán Bůh zdraví dá,
přec se potěšíme.

2. V moři bílých trpaslíků sem tam přece uvízne, pulsar, který má tu kliku, že neutron neslízne.

Rf.

3. Černé díry dál se hrouť, nezbude z nich vůbec nic,
ale vůbec nic,
ač na konci jejich poutí je jich vždy o jednu víc.
- Rf.

4. Komu by to nestačilo, může degenerovat.

Elektronů kup si kilo, ať má co kolabovat.
Rf.

5. Na té bezovecké pláni slunce svítí ze všech sil.

Neutrína nejsou k mání – ach, kdo by mne potěšil?
Rf.

Poznámka: V té době začínal nositel Nobelovy ceny za fyziku (2002) R. Davis (1914–2006) se svým detektorem slunečních neutrin v dole Homestake v Jižní Dakotě.

Zkušený pozorovatelé meteorů vědí, že ani v létě není celonoční pozorování Perseid žádná idyla. Tak jsme zkusili parodovat naše idoly Suchého a Šlitra ze Semaforu (Pramínek vlasů) na meteorické expedici v Ondřejově, kde se simultánně pozorovala očima, binokulárními dalekohledy i meteorickým radarem:

Matrace radaru

1. Matrace radaru se rozhlíží po kraji a hvězdy řekly nám, že čas je již vstát. Ač se nám tu i tam naivně chtějí, budeme každou noc pozorovat.
2. Na bílém papíru přibývá údajů, světýlka blikají, radar přeđe, zpívám si o rose, jež kape z binarů, abych tak rozjasnil tváře bledé.

Rf. Zřejmě nás vytrhne teprve svítání,
páteční zpěv míru, růžové nebe,
člověk by neřekl, že při tom koukání
i v létě před ránem pořádně zebe.

.....

V r. 1963 jsme si troufli na zaručeně první český kosmonautický muzikál. V té době jistý Vladimír Babula (1919–1966), zakladatel časopisu Věda a technika mládeži (nyní VTM Science), chrlil strašlivé sci-fi romány (mj. Planeta tří sluncí, 1954) a tak jsme si na něm smlsli muzikálem o třech dějstvích:

Zazel a Tingl – Tangl

(Podle námětu Jaroslava Bradburyho a Raye Babuly; Zazel je duch dobrých meteorářů)

Osoby a obsazení:

Hamlet, princ dánský a markrabě moravský – Jana Brejchová

Maryčka Magdonová, jeho žena – Vlastimil Hajaja

Bratr Paleček, žertěř na dvoře krále Artuše – sestra Palečková

Magellan, slavný mořeplavec – nejmenovaný důstojník čs. plavby labsko-odersko-

-dunajské

Dále hrají: inženýři a dělníci na kosmodromu na mysu Kennedy, komety, povětroni, mroži a protoplazmy.

I. dějství: v roce 2000 na kosmodromu na mysu Kennedy

II. dějství: o hodinu později v raketě TRAVEX, série CL

III. dějství: o pár světelných staletí později v Mracích Magellanových na planetě tří sluncí.

Blikátor (nápěv Gustav Brom: Dobrý den, majore Gagarine):

Celý svět slyšel tu zprávu TASSu,
že zejtra letíme nahoru.

Já totiž po vědě strašně pasu.
Chci dobejt vesmírných prostorů.

Já to snad zazpívat nedovedu,
jak chci své kolegy převézt.
Nebudu pěstovat samou vědu,
Liběnu vezmu si pro štěstí.

Jakmile mineme Jupitera,
přiložím do kotle fotony.
Hvězdolet poskočí jako střela,
užasne Matador pitomý.
(vleze do rakety)

Sbor (nápěv: Kuba si, Yankee no, Kuba ne-
prodá svou kůži lacino):
„Sestoupili za Sierry, Fidel Castro s nimi
byl, odhodlaní muži smělí ...“)

Už si vlezli do rakety,
chybí jenom velitel.
Ústav nemá na diety,
nepustil ho ředitel.

Eviva foton! Viva Los Alamos!
Viva neutrino! Tamto je atom!

Komentátor:

Tři, dva, jedna, nula, jedna, dvě, tři...
Pardon, znovu: start je ...ted. Motory už burácí,
TRAVEX vydává se v let, trochu se však potácí.

Sbor (nápěv Ej, uchněm):
Přetížení, přetížení,
to je těžké poležení.
Aj, to tíží, aj, to tíží,
snad na půjde bez obtíží.
Aj, to tíží, aj, to tíží,
snad nám to moc neublíží.

Velitel hvězdoletu TRAVEX jménem
Matador se ukázal jako něžný lyrik v parodii

na známý text Vladimíra Dvořáka (1925–1999)
zhudebněný skladatelem Zdeňkem Petrem
(1919–1994) v hudební komedii *Sto dukátů*
za Juana:

Do tmavého převléklo se nebe

Do tmavého převléklo se nebe,
nautický soumrak začíná,
moje milá oblékla na sebe
z tweedu svrchník – to je tkanina!

Ekliptikou Měsíc tiše pluje,
zápornou dnes má deklinaci.
Drahouškovi přezývka se zuje,
kdes ztratila přezku spínací ?
Rf.

Dobrou noc, spanilá moje vílo,
dobrou noc a jdi brzo spát.
Kéž by ti tvoje snění pozlatilo,
to, že stále více mám tebe rád.

Astrolog horoskop vybral v snáři.
Co ti v něm asi ukáže ?
Chtěl bych vidět, milá, jak se budeš tvářit,
dostaneš-li cvoka hvězdáře?
Rf.

Precese je větší o půl coulu,
eruptivní vzňal se trpaslík.
Políbil jsem - vidíte mně, moulu –
místo tvých rtů poštovní kastlík.
Rf.

Stejně jako v T-asociacích
jedna hvězda druhé utíká,
bez tebe se pěšky domů vracím,
cožpak hvězdář má na taxíka?
Rf.

Má hvězdo, já možná předpovím Ti,
jaká bude činnost sluneční.
Sotva však seženu živobyčí
dříve nežli vadu srdeční.
Rf.

Rozplynu se raděj' v nitru hvězdy,
než by z naší lásky měl zbyť dým.
Kandidátům strhují miň ze mzdy,
takže se pak sichr vožením.
Rf.

*Poznámka: v současné terminologii kan-
didát věd = Ph.D.; jinak jsou na tom oba
přibližně stejně, pokud jde o materiální po-
žitky. Když si člověk připomene, že ty texty
jsou staré přibližně půlstoletí, tak mně při-
padá, že na rozdíl od nevidaného pokroku*

Bohumila Grögerová

*v astronomii se mezi nositeli toho pokroku
nic tak zvláštního v mezidobí nestalo.*

Děj muzikálu byl neotřele rafinovaný tím,
že dva sokové v lásce – Matador a Bliká-
tor propašovali na palubu dívku Liběnu,
o níž pak v beztížném stavu svedli souboj
laserovými pistolemi. Nicméně po přiletu
k Mrakům Magellanovým našli planetu tří
sluncí, na níž žili inteligentní mroži. Ti
věnovali poraženému Blikátorovi mroží se-
metriku, a dvě šťastné astronauty dvojice se
vracejí zpět do Galaxie za zpěvu parodie na
Schillerovu a Beethovenovu Ódu na radost.

Leč dosti již laciného vtípkování. Letos
na jaře jsem při udělování literární ceny F. X.
Šaldy potkal po dlouhé přestávce českou spi-
sovatelku a básnířku Bohumilu Grögerovou
(*1921). V r. 1998 jsem s ní, jejím manže-
lem spisovatelem a překladatelem Josefem
Hiršalem (1920–2003) a spisovatelem a pu-
blicistou Ludvíkem Vaculíkem (*1928) ces-
toval mikrobusem na besedu se čtenáři do
knihovny ve Staré Pace a celou cestu tam
i zpět jsme tehdy vedli pozoruhodnou debatu
o stavu kosmologie a filosofických důsled-
cích astronomického objevů.

Vzápětí po nedávném milém setkání (jed-
ním z hlavních témat našeho letošního roz-
hovoru byla chvála volejbalu jako skvělého
sportu pro intelektuály) jsem si přečetl, že
paní Grögerová obdržela cenu Magnesia li-
tera v oboru Poezie a k tomu ještě prestižní
cenu Kniha roku za svou básnickou sbírku
Rukopis (kresby Adriena Šimotová; nakl.
Pavel Mervart, Červený Kostelec, 2008). Při
nejbližší příležitosti jsem si knížku zakoupil
a když jsem ji otevřel, nemohl jsem se od
Rukopisu odtrhnout. Autorka totiž reflektuje
soudobou astronomii a kosmologii způsobem,
který je nejspíš světovým unikátem. Ostatně
to posuďte sami z následujících ukázek:

str. 15

Na obzoru vpravo dýmá pět věží elektrárny
nad našimi hlavami se rozjiskřily hvězdy

ožil můj dětský sen
dívat se na svět hvězdařským dalekohledem

str. 47

čekám návštěvu
slunce pálí ze všech světových stran
vedro k zalnutí
čekám návštěvu a těším se na ni
budeme číst výstřední vesmír od r. p. kirshnera
v oboru kosmologie panuje čilý ruch
jedna teorie střídá druhou
čeká se na génia který by vymyslel teorii všeho
a co já s tím?
žene mne zvědavost
můj rozum stěží chápe
cit nalézá nová zřídla poezie
čekám návštěvu a těším se na ni
už zvoní

str. 49

s požitkem podléhám svým podivným zálibám
své neukojitelné naivní zvědavosti
platím za to špatným zažíváním
teorii rudého posuvu spektra
jsem už před léty strávila
kirshner mne však zaskočil
zpochybnil rychlost rozpínání
a tím stáří vesmíru
navíc tvrdí že vesmír nevznikl výbuchem
v jediném místě a jediném okamžiku
ale všude současně
jak dlouho trvá okamžik?
co je to všude?
není divu že mne z kirshnera tlačí žaludek
jak dlouho trvalo předkům
než se smířili s tím
že žijí na tělese tvaru koule
a že z ní nespádnou?

str. 55

corbiéra jsme v knihovně nenašly
pokusím se hledat poezii jinde než v básni
přítečce mi čte kapitoly
z kvantového vesmíru t. heye a p. walterse
kdesi jsem četla že věda zbavila svět kouzla
jaký nesmysl!

str. 59

vařím oběd
míchám v kastrůlku pokrájenou cibulku
marně se pokouším představit si
dvojtěrbínový experiment
při němž se vědci snaží zachytit nezachytitelné
vyfotografovat elektron
zatrachtilá kvantová pravděpodobnost
neurčitost
cibulka reaguje zhnědnutím a zavání

vymeř z hlavy na co nemáš!
ale za chvíli se už dusí zelenina
a mne obleje chladná hrůza
jak to že původně vládla
mezi částicemi a antičásticemi symetrie
kdežto dnes se změnila v totální asymetrii?
dojídám oběd a tlačí mne žaludek
bude nutno hledat novou teorii
superasymetrie?
nastane snad okamžik
kdy náš vesmír zkolabuje?
je to na mne těžce stravitelná porce
po obědě zvoní poštačka přinesla mi důchod
počítám bankovky
kdyby mi přidali
koupím si hubbleův kosmický teleskop
posadím se k němu na balkon
rozesměju se
poštačka kroutí hlavou bouchne dveřmi

str. 65

žaludek mne už netlačí
zásluhu na tom má vesmírný fotoatlas
a publikace m. kaku paralelní světy
neplatí snad už představa
o ustáleném stavu vesmíru?
vždyť se prokazatelně stále rozpíná
mohou se vytvářet dceřiné vesmíry
lze za jistých okolností
do takového paralelního světa proniknout?
takové myšlenky a představy
mají za následek uvolněné dýchání
a zklidňující pocit
rozšiřujícího se čistého prostoru

Bohumila Grögerová tak smělym obloukem přes více než století po Nerudovi rozvíjí podivuhodnou českou tradici poetické inspirace novými astronomickými objevy a činí to opravdu znamenitě.

Snad mi čtenáři v této chvíli prominou, že se mi přitom vybavuje vlastní zkušenost s popularizací astronomie a přírodních věd v Českém rozhlasu na stanici Praha. V r. 1994 mne oslovil tehdejší redaktor Českého rozhlasu Karel Tejkal, abych se připojil do neformální party 13 externistů z různých oborů (od Pavlína Filipovské před Jana Petránkou po Václava Větvíčku, kteří si říkali „dobří jitrníci“: Vystupovali jsme totiž jako hostující moderátoři ranního bloku Dobré jitro na stanici Praha vždy jednou týdně na střídačku, takže na každého z nás přišla služba (živé vysílání od 4h do 8h ráno) jednou za čtvrt roku. Sám jsem si vybíral termíny kolem přechodu ročních dob a hudbu do mého pořadu mi vybíral rozhlasový hudební redaktor Jiří Dohnal. Vždy jsme

se na výběru skladeb či písni předem domlouvali, aby hudba korespondovala s mým vyprávěním. Jednou mi redaktor Dohnal zařadil do vysílání lidovou píseň *Hvězdičky, dobrou noc*, což mělo u posluchačů neobvykle vřelou odezvu. Napadlo nás, že tu milou písničku budeme zařazovat jako závěrečnou znělku našeho pořadu před 8h ranní, což jsem jako astronom snadno zdůvodnil: hvězdaři přece pozorují v noci a teprve pak jdou spát, takže po astronomickém Dobrém jitr se takový text náramně hodí:

Hvězdičky, dobrou noc

Hvězdičky, dobrou noc,
já už jdu spát,
vy za mně hlídejte,
ublížít nedejte,
panence rozmilé,
kterou mám rád.

Do září 2002 jsem tak vysílal na stanici Praha Českého rozhlasu celkem 36 astronomických Dobrých jiter, ale, jak už to u nás bývá obvyklé, přišlo nové dynamické vedení příslušné rozhlasové redakce, které se výběr písni a skladeb do našeho pořadu znelíbil a mně se tím rozhodnutím zase znelíbilo vedení redakce. A tak, i když v nadpisu článku tvrdím, že trocha astronomické poezie nikoho nezabije, v reálném životě spíše platí dávné latinské rčení: *Per aspera ad astra* (Přes překážky ke hvězdám), jak pravidelní čtenáři Astropisu zajisté již mnohokrát pocítili na vlastní kůži.

■ *Tento text, který je volně dostupný na www.astropis.cz, je rozšířenou verzí stejnojmenného článku Jiřího Grygara, který vyšel v Astropisu 4/2009..*

Jednou z pravidelných posluchaček astronomických dobrých jiter byla také vynikající perníkářka Jindřiška Dvořáková (*1922) z Křenku u Staré Boleslavi, která mi upekla perníkové srdíčko s textem naší závěrečné znělky.